

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Петрик Ольга Володимирівна,
Запорізька обласна академія післядипломної педагогічної освіти,
м. Запоріжжя, Україна

Реалізація компетентісно орієнтованого навчання української мови передбачає формування предметних компетенцій: мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної.

Мовленнєва компетенція передбачає, зокрема, здатність вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету.

Виконання цих завдань потребує створення відповідного освітнього середовища. Оскільки підручники української мови для 2-4 класів не забезпечують реалізації програмових вимог щодо розвитку діалогічного мовлення, то відповідальність за виконання програми покладається на вчителя.

Зважаючи на це, учитель повинен знати лінгвістичні особливості діалогу як форми спілкування, методичні основи розвитку діалогічного мовлення молодших школярів.

Діалог – це форма спілкування, яка переважає в повсякденному житті, професійній діяльності людини. Державний стандарт початкової загальної школи серед вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи визначає “розвиток умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення”, зокрема “уміти звернутися один до одного і до старших, брати участь у розмові (ставити запитання, давати аргументовану відповідь, правильно висловлювати власні думки), толерантно ставитися до думок інших, дотримуватися норм етикету в спілкуванні”. Тому виникає необхідність навчати дітей розуміти ситуацію спілкування, розпочинати розмову, підтримувати і розгорнути діалог.

Учителеві треба пам’ятати, що становлення діалогічної форми спілкування проходить ще у дошкільному віці стадію скоординованих мовленнєвих дій, спрямованих на підтримання соціального контакту (фактична бесіда), практичної взаємодії, оволодіння “теоретичним” і змістовим діалогом, особистісно забарвленим спілкуванням [2, С. 138].

Необхідно розуміти, що оволодіння діалогом – більше ніж оволодіння просто композиційною формою мовлення. Це, перш за все, формування діалогічної позиції, уміння слухати і розуміти співрозмовника, привертати його увагу до себе і своєї діяльності, цікавитися співрозмовником і бути цікавим йому.

Зразки ведення діалогу діти одержують у спілкуванні з дорослими. А спілкування з ровесниками – це область розвитку істинної мовленнєвої самодіяльності, важливий показник сформованості комунікативних здібностей.

Слід розуміти, що формування комунікативних здібностей передбачає – оволодіння мовою (лексикою, граматичним ладом, синтаксичними одиницями, культурою мовлення);

– набуття умінь застосовувати мову з метою спілкування в різних комунікативних ситуаціях, що передбачає побудову розгорнутого тексту і встановлення інтерактивної взаємодії.

Інтерактивна взаємодія – це уміння почати розмову, привертати увагу співрозмовника, підтримувати розмову, в разі необхідності змінити тему розмови, виявити розуміння, запитати, відповісти, порадити, побажати, згодитись чи не згодитись, завершити розмову.

Учителеві слід усвідомлювати специфічні риси діалогічного мовлення.

• З лінгвістичної точки зору, діалог – це зв’язний текст, який складається з автономних пар реплік – **діалогічних єдностей**. Тому важливо з методичної точки зору помітити, що єдність сусідніх реплік в діалозі – миттєва, зумовлена конкретною

ситуацією, а не постійна. Ця риса зобов'язує до того, щоб **лінгвістичною основою навчання діалогічного мовлення були не окремі фрази, а діалогічні єдності.**

• Діалогічне мовлення – це не тільки питання і відповіді. Оскільки репліки в діалогічних єдностях можуть пов'язуватись не тільки на основі “запит інформації – подача її”, слід у навчанні **використовувати всі можливі зв'язки.**

• До діалогізування співрозмовників **спонукають**, на думку І. О. Луценко, **різноманітні мотиви і комунікативні задачі :**

- повідомити щось співрозмовнику;
- привернути увагу до певного об'єкта чи події;
- поділитися своїми враженнями;
- констатувати факти, які стосуються співрозмовників;
- узгодити різні підходи до розв'язання конкретної справи;
- обмінятися із співрозмовником думками, переживаннями;
- виразити свої емоції [6, С. 15].

• Реплікам усного діалогу характерні прості за структурою речення, непоширені. У непередбаченому мовленні такі речення більш зручні. Специфічною особливістю цього мовлення є **еліптичність**. Звідси робимо висновок, що необхідно **навчати коротких, “неповних” відповідей і навіть питань.**

• У діалозі досить часто використовуються **кліше, усталені розмовні формули.** Розрізняють такі їх групи:

- мовленнєвого контакту (знайомство, представлення);
- формули мовленнєвого етикету;
- вираження стандартизованих емоцій (подив, співчуття, несхвалення тощо) ;
- комунікативний супровід (початок, продовження, завершення розмови).

Кліше поряд з вигуками і модальними словами надають мовленню виразності, емоційності. Тож слід якомога **частіше вносити у зміст вправ кліше різних видів.**

Зв'язність діалогу забезпечується використанням інтонації і мовних засобів зв'язку:

- повторення слів і окремих реплік;
- використання займенників, синонімічних слів;
- вживання дієслівних форм 2 особи ;
- звертання (у кличному відмінку) до співрозмовника.

Працюючи над діалогічним мовленням, слід брати до уваги результати досліджень психологів та психолінгвістів. А.С.Виготський зазначав, що мовленнєва діяльність має три сторони: **мотиваційну, цільову, виконавську і народжується з потреби** [3, С56-58]. Тож акт мовленнєвої діяльності є єдністю трьох сторін. Він починається мотивом і планом, а завершується результатом, досягненням намченої цілі.

Цю ж думку розвивав О.О.Леонт'єв: “ Все, що ми говоримо у повсякденному житті, ми говоримо для чогось (мотив) і чомусь (мета). І якщо ми хочемо, щоб продукували в умовах навчального процесу те чи інше висловлювання, необхідно створити йому такі зовнішні або внутрішні обставини, в яких він повинен буде вживати потрібні для нас (за змістом) висловлювання”. Тобто, необхідно створити **мовленнєву ситуацію**. О.О.Леонт'єв розглядає ситуацію як “спосіб організації вправ, спрямованих на закріплення одержаних знань”. “Мовленнєва ситуація – сукупність умов, мовленнєвих і немовленнєвих, необхідних для того, щоб здійснити мовленнєву дію за визначеним нами планом”[5, С 155 – 157].

Психологічно діалог вирізняється ще й тим, що репліка кожного співрозмовника залежить від поведінки іншого. Ситуативність діалогічного мовлення зумовлює необхідність швидкої реакції, чому слід учити і вправляти молодших школярів. Не варто сперечатися, що важливіше: спонукання до незалежного висловлювання монологічного характеру чи відповісти швидко на репліку, спочатку зрозумівши її, спланувавши відповідь.

Виходячи з таких уявлень про діалог, розвиток діалогічного спілкування молодших школярів, необхідно зосередити увагу на розв'язанні таких завдань:

- опанування мови як засобу спілкування;
- встановлення дітьми соціальних контактів мовними і невербальними засобами;

➤ оволодіння засобами і способами побудови розгорнутого тексту в умовах продуктивного творчого мовлення;

➤ формування навичок встановлювати інтерактивну взаємодію.

У навчанні діалогічного мовлення можна виділити кілька етапів:

1.Словесне змалювання обставин реальної дійсності учителем.

Педагог подає опис ситуації: "Буває так, що ви іноді забуваєте вдома ручку чи інші шкільні приладдя. Тоді вам необхідно звернутися до однолітка із запитанням, чи немає зайвої ручки. Якщо є, то ви просите дати вам у користування."

2.Мовленнєве завдання.

Необхідно правильно звернутися.

– Як це треба зробити? (Галинко, Олеже, Таню, Наталю тощо).

– Які ввічливі слова необхідно вжити у цій ситуації? (будь ласка, будь добрий, якщо твоя ласка тощо).

3. Призначення учнів на ролі.

- Наталка – учениця, що забула ручку. Звертатися ти будеш до Сергійка.

4. Діалог.

5. Аналіз результатів мовленнєвої діяльності.

– Чи досягнуто мети у спілкуванні?

– Чи доброзичливий тон розмови?

– Чи вдало вибрано силу голосу?

– Чи правильно вжито слова ввічливості?

– Чи правильно співрозмовники будували розповідні і питальні речення?

Навчання діалогічного мовлення здійснюється такими способами:

• - з використанням діалогу-зразка;

• - на основі поступового створення діалогу;

- через створення ситуації спілкування.

Робота з діалогом-зразком

Робота з діалогом-зразком орієнтована на оволодіння школярами зразковими висловлюваннями, на тренування комунікативної взаємодії тих, хто спілкується, на свідоме оперування мовним матеріалом у діалогічному мовленні, на здійснення різних змін у тексті діалогу, на формування умінь і навичок створювати діалог за зразком. Робота з діалогом-зразком може здійснюватися такими вправами:

✓ слухання діалогу з попередніми настановами (завданнями);

✓ читання і аналіз змісту та особливостей форми діалогу;

✓ відтворення прочитаного діалогу в особах;

✓ відновлення деформованого діалогу;

✓ доповнення пропущених реплік діалогу;

✓ створення діалогу за аналогією до зразка але в іншій ситуації (із зміною співбесідника, із зміною мети спілкування).

Слухання діалогу з попередніми настановами

Завдання. 1 клас. Прослухайте вірш.

Між ким відбувається розмова?

Лелека ластівку питає:

Хто вище всіх птахів літає?

Літають люди вище всіх

На літаках своїх легких. (Н.Забіла)

Хто в кого запитує?

Про що запитує леле

Що відповідає ластівка?

Відтворення прочитаного діалогу в особах

Завдання (2 кл. "Звертання"). Прочитайте текст В.Багірової "Кульбабка".

Хто допоміг кульбабці?

Кульбабка

Насінинка кульбабки потрапила на піддашся входу в наш під'їзд. І дуже тим засмутилася: піддашся – шорстке, землі нема, один потрісканий толь! Ой, не вибратися їй із щілини!..

Унизу трави піднімають зелені стебла, дерева наливаються життєдайними земними соками... невже ж вона загине?

- Вітрику, вітрику, поможи, - благає насінинка.
- Не можу потрапити в шпарку,- відповідає з сумом вітер.
- Сонечку, сонечку, пригрій - просить насінинка.
- Я пригрію, та чи допоможу тобі?
- Дощику, дощику, порятуй!

І дощик поспішив на поміч. Напоїв насінинку, ще й залишив у щілинці воду. А коли повертався вдруге до нашого будинку, пройшовся хмарою над полем, де трактори орали землю, здіймаючи над нею порошинки. Їх і принесли дощик з вітром для кульбабчиної насінинки. Щедріше пригріло сонечко. І на піддашші розцвіла кульбабка. Вона була маленька й тоненька, але дуже мила й весела.

Осмислення змісту прочитаного

- Чим була засмучена кульбабка?
- До кого першого звернулася вона за допомогою?
- Як зверталася насінинка до вітру? (лагідно, пестливо, двічі звертаючись, благала)
- Чому?
- Про що просила кульбабка? (допомогти)
- Що і як відповів вітер? (не можу, із сумом)
- До кого далі звертається кульбабка?
- Як звертається до сонця?
- Яку відповідь почула насінинка?
- До кого ще зверталася кульбабка?
- Про що просила?
- Як повівся дощик?
- Чим закінчилася ця історія?

Уточнення значень слів

Знайдіть у тексті слово близьке за значенням до **”просить”**. (благає)

З'ясуйте, чим різняться значення слів **”допоможи” і ”порятуй”**?

Відтворення діалогу

– Відтворіть розмову кульбабки з природними явищами, відповідно до тексту вживаючи звертання, слова **”просить”, ”благає”, ”допоможи”, ”порятуй”**.

Завдання. Прочитайте сміховинку О. Пчілки **”По щирості”**. Про що говорили батько з сином?

По щирості

Прийшов господар з міста, дає своєму синові бублика та й каже:

- На, Васильку, та поділися з Івасиком по щирості.
- Як же то по щирості? – питає Василько.
- А так, синку, – мовить батько, – як переломиш бублика, то більшу половину даси Івасикові, а собі залишиш меншу. Ото і зветься – **”по щирості ділитися”**.

– Е-е-е – відповідає Василько, – то дайте, тату, бублик Івасеві: нехай він ділить **”по щирості”**.

Осмислення змісту прочитаного

- А, на вашу думку, як це **”по щирості”** ділитися?
- Чи можна вважати це діалогом? Міркуй вголос.
- Чому хоче навчити батько сина?
- Яким виявився Василько?

Уточнення значень слів

Доповнення пропущених реплік діалогу

Завдання (3-4кл Дієслово) Прочитайте уривок з оповідання **”Моя мама найкраща”** Лариси Івахніної. Між ким відбувається розмова?

- Сергійку, вдягни колоші.

- А всі без колош, - відповідає Сергійко.
- На дворі мряка он яка, - говорить мама.
 - А всі без колош, - комизиться Сергійко.І, грюкнувши дверима, вибігає на вулицю.
 - А увечері мама до нього:
 - Сергію, хто розбив склянку?
 - . . . , - мурмотить спідлоба хлопчик. А сам - зирк під шафу, чи не визирає черепок.
 - Може, подумаєш?
 - . . . , - лементує Сергійко.
 - Доки не пригадаєш, посидь удома.
 - Назавтра знову почалось.
 - Сергійку, відведеш Оксанку в дитсадок.
 - . . .
 - То виходь раніше.
 - . . .
 - А я не питаю в тебе, хочеш чи не хочеш. Треба.
 - . . . , - бубонів Сергійко.

Осмислення змісту прочитаного

- Яким вам видався Сергійко?
- Як зверталася мама до Сергійка?
- З якими почуттями вона зверталася до сина?
- Як відповідає син?

З'ясування і уточнення значень слів

- Як розумієте значення слова “калоші”?
- Поясніть значення слів, доберіть до них синоніми.

Мряка – 1. Дуже дрібний і густий дощ. Мжичка, мряка, сльота.

2. Скупчення найдрібніших крапель води. Туман, імла.

Комизиться – Поводити себе капризно, виявляти примхи.

Вередувати, капризувати, коверзувати, комизитися, гедзькатися.

- Знайдіть у тексті слова близькі за значенням до **казати** (відповідає, говорить, мурмотить, лементує, бубонить).

- Який настрій хлопчика передають слова , мурмотить, лементує, бубонить?

Доповнення діалогу

Доповніть пропущені репліки-відповіді Сергійка.

Завдання (2кл. “Текст”). Прочитайте текст.

- Про кого в ньому розповідається?

“Прилетіли улани, сині жупани, червоні шапочки: рубають пень на трісочки...” Цю загадку проказують нерідко бабусі своїм онучатам. А складена вона про дятла.

Як тільки його не називають – і “швидкою допомогою”, і “лісовим санітаром”, і “лікарем дерев”! А все тому, що міцним і невтомним дзьобом-молоточком цілий день він вистукує стовбури дерев. Сам птах важить 100 грамів, проте за день знищує 750 – 900 короїдів, до 50 хрущів. Гніздо робить у дуслі глибиною 28 – 35 сантиметрів. Отвір у гнізді 5 сантиметрів.

- Що нового ви взнали про дятла?

Створіть діалог за прочитаним текстом, вживаючи питальні слова **де, що роблять, яким, яка, скільки, як, про кого.**

Завдання (4кл. “Числівник”). Прочитайте наукову розповідь “Хто коли прокидається?” і складіть діалог за прочитаним. Повчіться ставити запитання до тексту, використовуючи такі питальні слова: **коли, о котрій годині, хто, після кого.**

Хто коли прокидається

Більшість наших квітів розкривають і закривають свої пелюстки за певним розкладом. Отож за ними можна, як за годинником, визначати час. Треба тільки пам'ятати, що це можна зробити ясної сонячної днини, а от у похмурий день у дощ і туман квіти розкриваються наполовину або й зовсім не розкриваються. О 5-ій годині ранку

розкриваються шипшина і мак, о 6-й годині – тюльпан і кульбаба, о 7-й – картопля, о 8-й – берізка польова і водяна лілея, о 9-й – чорнобривці і нагідки, о 10-й – мати-й-мачуха.

“Спати” лягають квіти теж не одночасно. Об 11-й годині – засинає осот, о 1-й годині – кручені паничі, о 2-й – картопля, о 3-й – кульбаба і нагідки.

(Можливі варіанти питальних речень: Хто прокидається о 5-й годині? О котрій годині розкриваються квіти тюльпанів і кульбаби? Хто прокидається після тюльпанів і кульбаби? Хто прокидається найраніше? Які квіти сплять найдовше? тощо).

Завдання (4 кл. “Текст”) Прочитайте записи. Чи можна їх назвати текстами? Зіставте ці тексти: тему і мету; стиль мовлення; це діалог чи висловлювання однієї людини.

Європа – одна з семи частин світу. У ній розташовано понад 40 країн, які мають свою мову. Це переважно багаті і розвинуті країни. Вони виробляють автомобілі, хімічні речовини, тканини, взуття, ліки, продукти харчування тощо.

Тож промислове виробництво – важлива галузь європейської економіки.

- А чи знаєш ти, що таке Європа?
- Це одна із семи частин світу.
- Який клімат у Європі?
- Клімат м’який із щедрими дощами..
- Яка частина Європи більш тепла?
- У південній частині, яка прилягає до теплого Середземного моря.
- Який клімат на півночі материка?
- Значно прохолодніший – зими там тривалі і холодні.

Навчання діалогічного мовлення на основі поетапного складання діалогу

Поетапне навчання складати діалог передбачає оволодіння школярами тактикою побудови його у відповідності до намірів та з урахуванням взаємодії і взаємозв’язку реплік спонукання та реплік реагування (відповіді). Поетапне навчання орієнтоване також на формування навичок і умінь конструювання діалогу в різних ситуаціях з урахуванням характеру комунікативних партнерів.

Поетапне складання діалогу може бути представлено такими вправами:

- ✓ виділення у діалозі єдності – спонукання-відповідь;
- ✓ називання за описаною ситуацією відповідних цій ситуації реплік;
- ✓ побудова за описаною ситуацією і готовою реплікою спонукання реплік реагування (згоди, незгоди, здивування, схвалення);
- ✓ складання до цієї ж ситуації і спонукання репліки іншого реагування (наприклад, відмови);
- ✓ розширення реплік реагування, зазначивши причини згоди (відмови, схвалення, заперечення тощо);
- ✓ складання діалогу із запропонованих реплік до зазначених ситуацій;
- ✓ трансформація діалогу шляхом зміни однієї з реплік..

Вибір репліки до означеної ситуації

Завдання (2 – 3кл). Доберіть репліки до ситуацій.

Ситуації: мама з дочкою обговорюють святкування доньчиного Дня народження; третьокласники на екскурсії у краєзнавчому музеї; тато і син саджають деревця.

Репліки:

- На дно ямки поклади перегною, залий водою.
- Це щоб саджанець швидше прийнявся?
- Запросимо найкращих твоїх друзів.
- А що робили такими великими возами?
- А ще бабусь і дідуся обов’язково.
- Ці вози називали гарбами . Ними возили сіно, солому, кукурудзиння, соняшничиння тощо.

Називання за описаною ситуацією відповідних реплік

Завдання (3 – 4кл). Назвіть до зазначених ситуацій можливі репліки.

Ситуації: тато з сином рибалять; мама з дочкою варять юшку; учитель на уроці мови вказує на помилку, якої припустився учень; на вулиці ви побачили, як у жінки з кишені випала хусточка.

**Побудова за описаною ситуацією і готовою реплікою спонукання реплік реагування
(згоди, незгоди, здивування, схвалення)**

Завдання (3 – 4кл). За зазначеною ситуацією і реплікою спонукання складіть репліку-відповідь, що виражає згоду (а далі незгоду, здивування тощо).

Ситуація: після перегляду мультфільму діти обмінюються враженнями.

“Том і Джері” – прсто вражаючий мультик.

...

Ситуація: учитель розмовляє з учнями про Україну.

Знаєте ви, що таке Батьківщина? – запитує учитель.

**Навчання діалогічного мовлення
через створення ситуацій спілкування**

Молодші школярі повинні оволодіти навичками і уміннями, необхідними для реалізації ситуації спілкування у відповідності до комунікативної мети, з урахуванням умов спілкування . Означені вправи передбачають тренування ситуативного вживання як різноманітним мовним матеріалом, так і різних функціональних типів мовлення.

Ситуативно зумовлене навчання діалогічного мовлення може здійснюватись такими вправами:

- ✓ створення діалогу на тему до описаної ситуації на основі програми спілкування;
- ✓ створення діалогу за серією малюнків, використовуючи опорні слова;
- ✓ створення діалогу за змістом малюнка;
- ✓ створення діалогу на певну тему до означеної ситуації;
- ✓ створення діалогу на одну і ту ж тему, але для різних ситуацій.

Створення діалогу на тему до описаної ситуації на основі програми спілкування

Завдання (3кл). Придумайте діалог за схемою, озвучте її.

Мета – просити про надання допомоги.

Учасники діалогу – хлопчик і дівчинка.

Д: привітання.

Х: відповідь на привітання.

Д: прохання.

Х: питання, яке уточнює, що саме їй треба.

Д: пояснює.

Х: питання, яке уточнює час (місце) .

Д: пояснює.

Х: згода (незгода) виконати прохання.

Д: вдячність за згоду виконати прохання (чи прагнення допомогти), прощання.

Х: відповідь на прощання.

Завдання (4кл). Придумайте діалог за схемою, озвучте його.

Мета – поділитися враженнями про відвідування виставки екзотичних тварин.

Учасники діалогу – двоє друзів (Павлик і Юрась).

П: привітання.

Ю: відповідь на привітання.

П: повідомлення про важливі події вихідних днів і відвідання виставки екзотичних тварин.

Ю: виявлення цікавості щодо видів, кількості тварин, представлених на виставці.

П: відповідь.

Ю: запитання про обладнання місць перебування тварин.

П: розповідь.

Ю: висловлює зацікавленість виставкою, з'ясовує місце проведення.

П: повідомлення про місце роботи виставки.

Ю: висловлює задоволення від зустрічі, прощання.

П: відповідь на прощання.

Завдання (4кл). Складіть діалог за аналогією до попереднього.

Мета – переконати товариша в необхідності відвідати виставку екзотичних тварин.

Завдання (4кл). Побудуйте діалог за схемою.

Ситуація – зустріч однокласників.

Мета спілкування – поділитися враженнями про літні канікули.

Мовне завдання :

- починати розмову – я хотів(ла) поділитися враженнями..., я хотів(ла) почути, як...;
 - вживати звертання – друже, на ім'я; вітання – добридень, вітаю, доброго дня, здоровий будь; прощання – до побачення, до зустрічі, бувай тощо;
 - висловлювати власну думку: я переконаний, мені здається;
 - висловлювати незгоду – мені так не здається, не можу з тобою погодитися
- Співрозмовників означимо 1 і 2.

1: привітання.

2: відповідь на привітання.

1: висловлює задоволення від зустрічі, бажання розпочати розмову.

2: підтримує розмову.

1: повідомляє про те, як відпочивав влітку.

2: не погоджується з тим, що влітку треба лише відпочивати на річці. Доводить свою думку.

1: радий за друга, що добре відпочив, прощається.

2: відповідь на прощання.

Створення діалогу на певну тему до означеної ситуації

Завдання. Складіть діалог у парі.

Ситуація – ви прийшли до бібліотеки, вам необхідно поговорити з бібліотекарем.

Мета спілкування – дібрати книги, щоб підготувати повідомлення на урок природознавства “Заповідники України”.

* Складіть діалог, змінивши мету спілкування.

Мета спілкування

– продовжити термін користування “Довідником юного натураліста” для товариша, що перебуває у лікарні;

– вибрати книгу для позакласного читання.

Завдання. Складіть діалог у парі(самостійно).

Ситуація – ви перебуваєте у зоомагазині, вам сподобався папуга. Складіть діалог з мамою. Мета – умовити маму купити пташку; з продавцем. Мета – з'ясувати, як утримувати птаха в домашніх умовах.

Література

1. Арват Ф.С., Коваленко Є.І., Кириленко С.В., Щербань П.М. Культура спілкування: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 328с.
2. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. – М.: Мозаика – Синтез, 1990. – 272 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений. – т. 2. / Под ред. Б.В. Давыдов. – М., 1982. - С. 56 – 57.
4. Гейхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация: Учебник / Под ред. Проф. О.Я. Гейхмана – М.: ИНФРА-М, 2000 - 272 с.
5. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.,1969. – С.155 – 157.
6. Луценко І.О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками: Навч. посібник. – К.: НПУ, 2001.– 96 с.
7. Настольная книга преподавателя иностранного языка: Справ. пособие / Е.А.Маслыко, П.К. Бабанская, А.Ф. Будько. – М.: Высш. школа, 1992. – 445 с.
8. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. – М.: Рус. язык, 1977. – 216 с.
9. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи. – К.: Рад. шк., 1989. – С. 6-14.